

УДК 347.736

К.О. БРОДСЬКА, Міжнародна академія управління персоналом

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧИХ НЕДОЛІКІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА ВІДСУТНЬОГО БОРЖНИКА ТА СКЛАДАННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОГО БАЛАНСУ БАНКРУТА

Ключові слова: законодавчі недоліки, врегулювання банкрутства, відсутній боржник, ліквідаційний баланс банкрута

Відповідно до положень Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (далі – Закон про банкрутство), поряд із загальною процедурою банкрутства юридичних осіб існує, передбачена ст.52, спеціальна процедура банкрутства відсутнього боржника. Останнім часом ця специфічна процедура є досить поширеною, причому ініціюючими кредиторами майже завжди у справах про банкрутство відсутнього боржника виступають органи держави – чи Державна податкова інспекція, чи Пенсійний фонд, чи інші Фонди державного соціального страхування.

Застосування ст.52 Закону про банкрутство пов’язане з багатьма практичними проблемами, неоднозначністю судової практики та певною законодавчою неврегульованістю понять та ознак, які характеризують відсутнього боржника.

Питання банкрутства та неплатоспроможності були достатньо глибоко досліджені Б. Поляковим, В. Джуном, М. Титовим, Р. Афанасьєвим, В. Радзвильюк, Д. Малюська та іншими відомими науковцями й фахівцями. Однак попри наявність численних публікацій з питань провадження справ про банкрутство, недостатньо приділена увага специфіці справ про банкрутство відсутнього боржника, та законодавчої невизначеності порядку складання ліквідаційного балансу бан-

крута.

Тому метою даної статті є розв’язання деяких практичних проблем, які пов’язані із провадженням справ про банкрутство відсутнього боржника та складанням ліквідаційного балансу банкрута. Новизна роботи полягає в тому, що до цього часу виявлені проблеми не знайшли належного висвітлення у наукових працях та дослідженнях інших фахівців, хоча існування даних проблем підтверджується наявною юридичною практикою провадження справ про банкрутство.

У даній статті ми спробуємо розглянути лише деякі із численних запитань, які виникають у всіх учасників справ про банкрутство відсутнього боржника, та обґрунтувати необхідність законодавчого розмежування справ про банкрутство відсутнього боржника за ініціюючим кредитором; а також розглянути проблему складання ліквідаційного балансу банкрута.

Однією з підстав, з якою ст.52 Закону про банкрутство пов’язує можливість порушення провадження у справі про банкрутство відсутнього боржника, є відсутність громадянина-підприємця або керівних органів боржника-юридичної особи за її місцезнаходженням.

Законодавча невизначеність питання щодо необхідних і достатніх доказів підтвердження відсутності боржника стала наслідком того, що деякий час судова практика визнавала в якості достатніх доказів відсутності боржника за його місцезнаходженням акт державного виконавця (або органу державної податкової служби) про відсутність боржника за його місцезнаходженням; довідку “Укрпошти” про відсутність боржника за вказаною адресою та неможливість вручити йому поштове відправлення; довідку власника приміщення, в якому зареєстрований боржник, про відсутність останнього. При цьому наголошувалось на невичерпності переліку засобів доказування та можливість їх оцінки судом у кожній конкретній ситуації [1, с.117].

Однак відповідно до багатьох судових рішень Вищого господарського суду України, прийнятих у 2006 році, єдиним належним доказом, яким може бути підтверджена відсутність боржника, визнається Довідка з Єдиного державного реєстру підприємств,

організацій, установ, в якій було би зазначено про відсутність боржника.

Законодавством України не передбачена норма, яка б містила в собі вичерпні вимоги щодо підтвердження відсутності боржника за його місцезнаходженням виключно довідкою державного реєстратора з ЄДРПОУ. Тому вищевказану судову практику не можна назвати достатньо обґрунтованою [1, с.118]. До того ж, досить ймовірною є виникнення ситуації, коли відсутність саме юридичної особи не співпадає з відсутністю керівних органів цієї юридичної особи за її місцезнаходженням, а Закон про банкрутство вимагає доведення останнього.

Таким чином, вважаємо, що поряд із довідкою державного реєстратора з ЄДРПОУ, судам слід приймати до уваги та оцінювати у сукупності інші докази відсутності боржника за його місцезнаходженням, в тому числі й акти органу державної податкової служби (про відсутність боржника за його місцезнаходженням).

Як вже було зазначено вище, численні справи про банкрутство відсутнього боржника порушуються господарськими судами за ініціативою органів державної влади, причому відповідно до ч.1 ст.52 Закону про банкрутство в обґрунтування заяви про порушення справи про банкрутство відсутнього боржника кредитором можуть надаватись не тільки докази відсутності громадянина-підприємця чи керівних органів юридичної особи за її місцезнаходженням, а й докази ненадання боржником протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, а також наявності інших ознак, які свідчать про відсутність підприємницької діяльності боржника.

Розглянемо недоліки та вади провадження такої категорії справ про банкрутство.

По-перше, і органи державної податкової інспекції, і органи Пенсійного фонду, як ініціюючі кредитори, законодавчо звільнені від сплати державного мита.

По-друге, в справах про банкрутство відсутнього боржника існує велика ймовірність відсутності й будь-яких фінансово-господарських документів, які підтверджують ве-

дення підприємницької діяльності таким боржником. Це ускладнює, а іноді робить зовсім неможливим дотримання вимог ч.5 ст.52 Закону про банкрутство щодо повідомлення ліквідатором всіх відомих йому кредиторів відсутнього боржника про визнання господарським судом останнього банкрутом.

По-третє, ускладнюється робота господарських судів, які змушені витратити значний процесуальний час на майже марний розгляд справ про банкрутство відсутнього боржника. Крім того, ускладнюється робота й судів загальної юрисдикції, які розглядають справи про розкриття банківської таємниці стосовно відсутніх боржників також за позовами органів державної влади, які звільнені від сплати державного мита.

По-четверте, іноді господарські суди призначають ліквідаторами відсутніх боржників арбітражних керуючих до підтвердження наявності майна у боржника. В такому випадку, арбітражний керуючий разом із неможливістю ефективно працювати у зв'язку з відсутністю приміщення, необхідного для його роботи і проведення зборів кредиторів й засідань комітету кредиторів, відсутності печатки, штампу та будь-якої фінансово-господарської документації підприємства, змушений витратити власні, іноді значні, кошти, для проведення ліквідаційної процедури відсутнього боржника.

Для усунення вищевказаних недоліків та підвищення ефективності розгляду справ про банкрутство господарськими судами, виявляється можливим внесення змін до Закону про банкрутство, пов'язаних із розмежуванням справ про банкрутство відсутнього боржника за ініціюючим кредитором. Так, якщо ініціюючим кредитором відсутнього боржника виступає будь-який суб'єкт підприємницької діяльності, для провадження справ про банкрутство належить застосувати норми та правила, викладені у поточній редакції ст.52 Закону про банкрутство.

У випадку ініціювання банкрутства відсутнього боржника органами державної влади, в т.ч. органами державної податкової інспекції, необхідно законодавчо закріпити вимогу щодо одночасного надання до господарського суду поряд із доказами відсутності борж-

ника, докази наявності у останнього майна. За судовою практикою, доказами відсутності чи наявності нерухомого майна та транспортних засобів у боржника визнаються довідки із Бюро технічної інвентаризації та МРЕВ за місцезнаходженням боржника, крім того, наявність нерухомого та рухомого майна у боржника може підтверджуватись й витягами з Єдиних Державних реєстрів заборон відчуження об'єктів нерухомого/рухомого майна. Зазначені довідки та витяги органи державної влади отримують безумовно, на відміну від суб'єктів підприємницької діяльності.

Якщо ініціювання банкрутства відсутнього боржника здійснюється органами державної влади з одночасним документальним підтвердженням наявності майна у відсутнього боржника, господарським судам для провадження таких справ про банкрутство також слід застосувати норми та правила, викладені у поточній редакції ст.52 Закону про банкрутство.

Якщо документально буде підтверджена відсутність будь-якого майна у відсутнього боржника, органам державної влади слід законодавчо заборонити звертатися до господарських судів із заявами про порушення справ про банкрутство відсутнього боржника.

У випадку відсутності громадянина-підприємця, чи керівних органів юридичної особи за її місцезнаходженням, ненадання боржником протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, та одночасної підтвердженої відсутності будь-якого майна у таких господарюючих суб'єктів, органам державної влади належить звертатися до судових органів із позовними заявами про скасування державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності в порядку адміністративного судочинства.

Зазначений висновок підтверджується та обґрунтовується наступним.

Відповідно до вимог ст.239 Господарського кодексу України органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання адміністративно-господарські санкції, одним із видів яких є скасування державної реєстрації та

ліквідація суб'єкта господарювання.

Законом України "Про державну податкову службу в Україні", зокрема п.17 ст.11, передбачено право органів державної податкової служби звертатися у передбачених законом випадках до судових органів із заявою (позовною заявою) про скасування державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, при цьому законодавець не обмежує коло підстав для такого звернення. Скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання є підставою для його ліквідації.

Таким чином, вважаємо, що діючі норми Господарського кодексу України необхідно доповнити нормою, відповідно до якої ненадання господарюючим суб'єктом протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності є однією з підстав для застосування адміністративно-господарської санкції у вигляді скасування державної реєстрації та ліквідації такого суб'єкта підприємницької діяльності.

Як наслідок, ненадання суб'єктом господарювання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, стає однією із підстав для звернення органів державної влади до суду не з позовом про банкрутство відсутнього боржника, а з позовом про скасування державної реєстрації та ліквідацію суб'єкта господарювання, за умови підтвердження відсутності будь-якого майна у такого суб'єкта.

Вищевикладені законодавчі зміни допоможуть розв'язати зазначені у даній статті проблемні питання, пов'язані із банкрутством відсутнього боржника, крім того будуть мати значний ефект для економіки та господарської діяльності всіх підприємств України взагалі, запобігаючи правопорушенням й зловживанням недобросовісних суб'єктів підприємницької діяльності, та певним чином стимулюючи всіх господарюючих суб'єктів в повній мірі дотримуватись вимог законодавства України.

Наступною проблемою, яка пов'язана із практичним застосуванням Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", та яку

ми спробуємо розглянути у даній статті, є проблема складання ліквідаційного балансу банкрута.

Відповідно до ч.1 ст.32 Закону про банкрутство після завершення усіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс...; господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Частинами 2-3 та 5 ст.32 Закону про банкрутство передбачено, що якщо за результатами ліквідаційного балансу після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд виносить ухвалу про ліквідацію юридичної особи-банкрута. Якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів, він вважається таким, що не має боргів, і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. Якщо ліквідатор не виявив майнових активів, що підлягають включенню до ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна.

Для висвітлення суті проблеми складання ліквідаційного балансу зауважимо, що ані Закон про банкрутство, ані інші нормативно-правові акти України термінологічно не визначають ліквідаційний баланс як окреме спеціальне положення. Відсутність законодавчого встановлення поняття та ознак ліквідаційного балансу призводить до численних проблем у процедурі ліквідації підприємства-банкрута.

Лише ст.111 Цивільного кодексу України містить ознаки "проміжного" ліквідаційного балансу. Так, "проміжний" ліквідаційний баланс повинен містити у собі інформацію щодо складу майна юридичної особи, яка ліквідується, та перелік вимог кредиторів, із результатами їхнього розгляду.

З аналізу вимог ст.32 Закону про банкрутство можна зробити висновок, що законодавець, вимагаючи від ліквідатора подавати до господарського суду ліквідаційний баланс, зміст якого залежить від наявності у банкрута майна та стану розрахунків із усіма креди-

торами, мав на увазі дещо інший документ, ніж баланс підприємства, передбачений Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні".

Взагалі, баланс підприємства містить у собі інформацію про активи та пасиви цього підприємства, до того ж, як відомо, актив балансу повинен бути рівним пасиву балансу. Якщо застосовувати до вищевикладеного поняття балансу підприємства вимоги ст.32 Закону про банкрутство, виникає непорозуміння. Так, неможливо, з точки зору ведення безперервного та достовірного бухгалтерського обліку, уявити баланс, у якому будуть відсутні активи (майнові активи, які підлягають включенню до ліквідаційної маси), чи пасиви (вимоги кредиторів, або учасників-власників юридичної особи) [2, с.178].

Крім того, Законом про банкрутство встановлена вимога щодо обов'язкового незалежного оцінювання всіх майнових активів, які підлягають включенню до ліквідаційної маси, перед реалізацією майна боржника під час ліквідаційної процедури.

При проведенні незалежного оцінювання майнових активів боржника актив балансу може відчутно змінитися, за рахунок встановлення саме ліквідаційної вартості активів, яка може бути меншою чи більшою, аніж їхня балансова вартість. Однак і пасив балансу банкрута може зазнати певних змін, у зв'язку із корегуванням розміру вимог кредиторів після розгляду таких вимог у господарському суді, чи в разі списання вимог кредиторів, пов'язаному із погашенням незаявлених вимог кредиторів або заявлених із порушенням строків для їхнього пред'явлення.

На підставі викладеного вважаємо, що саме ліквідаційний баланс підприємства-банкрута може і повинен бути виключно "нульовим". Так, після повного погашення вимог кредиторів, баланс банкрута не може мати тільки активи (майно, яке залишилося після повного розрахунку із усіма кредиторами), тому що в такому випадку у балансі будуть наявні й пасиви (зобов'язання перед учасниками-власниками).

На підтвердження зазначеної думки (щодо "нульового" ліквідаційного балансу банкрута), можна посилатись на ч.6 ст.31 Закону

про банкрутство, відповідно до якої вимоги, не задоволені за недостатністю майна, вважаються погашеними, тобто при наявному “нульовому” активі балансу, “нульовим” стає і пасив балансу. Крім того, для проведення державної реєстрації ліквідації юридичної особи і виключення останньої із ЄДРПОУ, необхідним є саме “нульовий” ліквідаційний баланс. Міністерство фінансів України у листі від 14.02.2003 р. також зазначає, що в ліквідаційному балансі підприємства відображаються результати прийнятих рішень щодо стягнення боргів, розподілу активів й власного капіталу та погашення зобов’язань, що повинно привести до відсутності активів, власного капіталу та зобов’язань на кінцеву дату укладання ліквідаційного балансу.

На наш погляд, під час проведення процедур банкрутства юридичної особи необхідно складати декілька видів балансу підприємства на різні “звітні” дати. Так, першим балансом повинен складатися “фінансовий” баланс на дату порушення справи про банкрутство, в якому буде наявна вся достовірна інформація стосовно майнових активів боржника та всіх без винятку вимог кредиторів, в обсязі річного звіту.

Наступним балансом повинен стати “проміжний” баланс у розумінні “проміжного” ліквідаційного балансу, який закріплено ст.111 Цивільного кодексу України. “Проміжний” баланс має містити у собі інформацію щодо складу майна боржника та перелік вимог кредиторів, із результатами їхнього розгляду у господарському суді, з урахуванням списаних, у зв’язку із погашенням, незаявлених вимог кредиторів або заявлених із порушенням строків для їхнього пред’явлення. Таким чином, у “проміжному” балансі буде відкоригований пасив “фінансового” балансу.

У випадку визнання підприємства-боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, і, як наслідок, проведення інвентаризації та незалежного оцінювання всіх майнових активів банкрута, необхідним є складання “розрахункового” балансу, в якому буде наявна інформація щодо ліквідаційної вартості майна банкрута та вимог кредиторів, відповідно до затвердженого го-

сподарським судом реєстру вимог кредиторів. Таким чином, у “розрахунковому” балансі буде відкоригований актив “фінансового” та “проміжного” балансів.

Після завершення усіх розрахунків із кредитором, ліквідатору належить скласти “передліквідаційний” баланс у розумінні ліквідаційного балансу, закріпленому ст.32 Закону про банкрутство, в якому буде міститися інформація щодо наявності чи відсутності майна банкрута після проведення усіх розрахунків із кредитором, за винятком розрахунків із учасниками-власниками підприємства-банкрута. До господарського суду ліквідатору, разом із власним звітом та іншими передбаченими Законом про банкрутство документами, слід надавати саме “передліквідаційний” баланс.

Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки членів комітету кредиторів або окремих кредиторів виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та “передліквідаційного” балансу.

Якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів (за винятком вимог учасників-власників банкрута), господарський суд, з урахуванням думки учасників-власників такого банкрута, виносить ухвалу, відповідно до якої банкрут вважається таким, що не має боргів, і може продовжувати свою підприємницьку діяльність.

У випадку відсутності бажання учасників-власників банкрута щодо продовження підприємницької діяльності, господарський суд виносить ухвалу, відповідно до якої ліквідатор зобов’язаний провести розподіл майна банкрута, яке залишилося, між учасниками-власниками, та після проведення такого розподілу скласти ліквідаційний баланс – у розумінні “нульового” ліквідаційного балансу.

У випадку недостатності або взагалі відсутності у банкрута майна, господарський суд виносить ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та дозволяння скласти ліквідатору “нульового” ліквідаційного балансу.

Запропоновані у даній статті декілька видів балансу боржника та банкрута, в тому разі виділення “фінансового”, “проміжного”, “розрахункового”, “передліквідаційного” та ліквідаційного “нульового” балансів, усуне

численні проблеми, які виникають при складанні фінансової та бухгалтерської звітності під час проведення процедур банкрутства підприємства.

Крім того, запропоновані законодавчі зміни щодо надання ліквідатором до господарського суду саме “передліквідаційного” балансу і подальшого його затвердження господарським судом, та винесення останнім ухвали про дозволяння скласти ліквідатору “нульового” ліквідаційного балансу, буде сприяти усуненню розбіжностей між Законом про банкрутство та законодавством

України про бухгалтерський облік та фінансову звітність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малюська Д. Банкрутство відсутнього боржника / Д. Малюська // Юридичний журнал. - 2006. - № 9. - С. 115-121.
2. Ликвидация предприятий: процедура и учет : сборник систематизированного законодательства / Елена Кушина (сост.). – К. : Блиц-Информ, 2006. – Вып. 4. – 226 с.

Бродська К. О. Щодо законодавчих недоліків врегулювання банкрутства відсутнього боржника та складання ліквідаційного балансу банкрута / К. О. Бродська // Форум права. – 2008. - № 3. – С. 65-70 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08bkolbb.pdf>

Обговорюється проблема розмежування справ про банкрутство відсутнього боржника за типом ініціюючого кредитора. Пропонується відокремлення справ про банкрутство відсутнього боржника, які порушені за ініціативою органів державної влади та управління, від аналогічних справ, ініціюючими кредиторами в яких виступають суб'єкти підприємницької діяльності. Висвітлюються недоліки законодавчого регулювання складання ліквідаційного балансу банкрута. Обґрунтовується необхідність складання декількох видів балансу боржника на різні дати. Реалізація запропонованих змін пов'язана із внесенням деяких удосконалень до діючого законодавства України.

***

Бродская Е.А. О законодательных недостатках урегулирования банкротства отсутствующего должника и составления ликвидационного баланса банкрота

Обсуждается проблема разграничения дел о банкротстве отсутствующего должника по типу иницирующего кредитора. Предлагается обособление дел о банкротстве отсутствующего должника, возбужденных по инициативе органов государственной власти и управления, от аналогичных дел, иницирующими кредиторами в которых выступают субъекты предпринимательской деятельности. Освещаются недостатки законодательного регулирования составления ликвидационного баланса банкрота. Обосновывается необходимость составления нескольких видов баланса должника на разные даты. Реализация предлагаемых изменений связана с внесением некоторых поправок в действующее законодательство Украины.

***

Brodskaja E.A. About Legislative Lacks of Settlement in Bankruptcy of the Absent Debtor and Drawing Up of Liquidating Balance of the Bankrupt

The problem of delimitation of deals about bankruptcy of the absenting debtor is discussed according the type of initiating creditor. Isolation of deals of the absenting debtor excited by the initiative of state authorities and management organs from similar deals in which the subjects of business activity are the initiating creditors is offered. Defects of legislative regulation of scheduling the liquidation balance of bankrupt are explained. Necessity of several types of debtor's balance formation for different dates is motivated. The realization of proposed changes is connected with contributing of some adjustments in acting legislation of Ukraine.